

کتابی که برخی مصححانش وجود خارجی ندارند!

حجت الاسلام سید محمد طباطبایی یزدی، مصحح درباره کتاب *اعلام الطرائق فی الحدود و الحقائق* که نشان شایسته تقدیر را از سی و سومین جایزه کتاب سال دریافت کرده است، گفت: کتاب حاضر اثر ابن شهر آشوب، یک «مصطلح نامه» محسوب می شود و در تمدن اسلامی نیز دارای جامعیت علمی بالایی است.

کتاب *اعلام الطرائق فی الحدود و الحقائق* اثر ابن شهر آشوب با تحقیق و تصحیح سید علی طباطبایی یزدی و با توجه به شناسنامه کتاب با همکاری سید محمد طباطبایی یزدی و گروهی از مصححان از سوی انتشارات علمی و فرهنگی در دو جلد به چاپ رسیده است. این کتاب در بخش «دین» و گروه «کلیات اسلام» به عنوان اثر شایسته تقدیر در سی و سومین جایزه کتاب سال شناخته شد.

حجت الاسلام والمسلمین سید محمد طباطبایی یزدی، یکی از پژوهشگران کتاب و برادر محقق اصلی این اثر (سید علی طباطبایی یزدی) که در زمان برگزاری کتاب سال در خارج از کشور به سر می برد) در گفت و گو با ایبنا به شرح تصحیح این اثر و نسخه های خطی آن و نیز جایگاه ابن شهر آشوب در تمدن اسلامی پرداخته است. وی در این گفت و گو به روند تصحیح این اثر و برخی از مصححان این کتاب نیز اشاره کرده است.

بررسی وسعت علوم اسلامی در آثار ابن شهر آشوب

حجت الاسلام والمسلمین سید محمد طباطبایی یزدی گفت: چنان که از نام کتاب پیداست، این کتاب در موضوع «حدود» و «تعريفات» است و به تعبیر امروزی آن یک «اصطلاح نامه» است که در آن مؤلف به شرح و تعریف تعداد زیادی از اصطلاحات مربوط به موضوعات و علوم مختلف اسلامی پرداخته است. در این زمینه، چنان که می دانیم کتاب های بسیاری از قرون نخستین اسلامی و به قلم دانشمندانی از طیف های گوناگون فکری و با اهداف و اشکال مختلف نوشته شده است که هر کدامشان اگر چه از پایه علمی بالایی برخوردارند ولی چون از طرف صاحبان شان تنها در زمینه علمی خاصی تألیف شده اند جامعیت علمی این کتاب را ندارند. به عنوان نمونه فیلسوفانی چون «کندی»، «فارابی» و «ابن سینا» و متکلمینی چون «ابن فورک» و بعد می رسمیم به «میر شریف». وی ادامه داد: این کتاب در واقع دانشنامه ای است که وسعت علوم را در جهان اسلام در اواخر قرن ششم منعکس می کند و می توان آن را به یک معنا ارزشمندترین کتاب «ابن شهر آشوب» دانست چرا که مقام علمی وی و جامعیت او را به خوبی نشان

می‌دهد؛ به ویژه این که اثری است که از جهات مختلف بر بسیاری از کتاب‌های حدود و تعریفات که اهل سنت نوشته‌اند، برتری دارد.

وی درباره دیگر آثار «ابن‌شهر آشوب» اظهار کرد: از این کتاب و دیگر کتاب‌های ابن‌شهر آشوب به خوبی پیداست که وی دانشمندی بسیار پر مطالعه و با حافظه‌ای کم‌نظیر بوده است. دانش وی بیش از هر چیز مدیون مطالعات وسیعش بوده، اما متأسفانه برخی از آثارش از میان رفته و به دست ما نرسیده است. به هر حال تصویری که ابن‌شهر آشوب در کتابی مانند «اعلام الطرائق» از خود به یادگار گذاشته او را در ردیف یکی از بزرگترین دانشمندان روزگار خود قرار می‌دهد؛ دانشمندی که به تعبیر دکتر حسن انصاری هم به دلیل تشیع بودنش و هم به دلیل از میان رفتن آثارش بُعدی جهانی در تمدن اسلامی پیدا نکرد. جالب است بدانیم که کتابی با این جایگاه برای سالیانی طولانی مهجور بوده حتی برخی محققان آن را جزو کتاب‌های مفقود ابن‌شهر آشوب می‌دانسته‌اند.

تمامی آثار ابن‌شهر آشوب به دست ما نرسیده است

این مصحح متون اسلامی درباره جایگاه «ابن‌شهر آشوب» در تمدن اسلامی گفت: ابن‌شهر آشوب از عالمان برجسته و مشهور شیعه در قرن ششم هجری است که با سفر به شهرهای مختلف در محضر استادان فراوانی دانش‌آموخته و آثار جاودانه‌ای از خود بر جای گذاشته است که البته همه آنها متأسفانه به دست ما نرسیده است. از جمله آثار ابن‌شهر آشوب می‌توان از «مناقب آل ابی طالب»، «متشابه القرآن»، «معالم العلماء» و «مثالب النواصب» نام برد. هر یک از این کتاب‌ها نمایانگر بُعدی از ابعاد علمی ابن‌شهر آشوب است.

وی ادامه داد: کتاب «مناقب» تسلط فراگیر وی بر عمده منابع حدیثی اسلامی را نشان می‌دهد به ویژه از نظر استناد به منابع اهل سنت بسیار ممتاز است و در کتاب «متشابه القرآن»، ابن‌شهر آشوب دانش وسیع خود را در علم تفسیر به نمایش می‌گذارد. کتاب «اعلام الطرائق» هم که اکنون در دسترس محققان قرار می‌گیرد او را از یک محدث صرف فراتر برده و وسعت اطلاع و تسلط وی بر علوم مختلف زمانه خود را نشان می‌دهد. ابن‌شهر آشوب، در سال ۴۸۹ در شهر ساری به دنیا آمده و در سال ۵۸۸ در شهر حلب از دنیا رفته و همان‌جا مدفون شده است.

وی درباره متن تصحیح شده کتاب حاضر گفت: نخستین بار مرحوم پدرم علامه سید عبدالعزیز طباطبایی نسخه این کتاب را در ترکیه شناسایی کرد و عکسی از آن را تهیه و به ایران آورد و در اختیار زنده‌یاد استاد محمدتقی دانش‌پژوه قرار داد تا درباره آن تحقیق و سپس آن را منتشر کند که البته متأسفانه انجام نشد. از این اثر دو نسخه خطی به دست ما رسیده است که مصحح در تصحیح کتاب از آنها بهره برده، یکی همین نسخه که در کتابخانه «اینبی» شهر «بورسای» ترکیه از آن نگهداری می‌شود که نسخه‌ای است کهن و به زمانی نزدیک به حیات مؤلف باز می‌گردد و متأسفانه آغاز و وسط نسخه افتادگی دارد. عکسی از این نسخه در کتابخانه محقق طباطبایی موجود است و همین نسخه است که اساس گزارش استاد محمدتقی دانش‌پژوه و دکتر حسن انصاری از این کتاب بوده است.

تفاوت نسخه‌های خطی «اعلام الطرائق»

این مصحح در ادامه گفت‌وگو با ایبنا، با اشاره به نسخه دوم این اثر در جامع‌الازهر قاهره گفت: این نسخه علیرغم از بین رفتن برخی از کلماتش نقایص نسخه «بورسا» را ندارد بلکه آنها را برطرف می‌کند. شواهد نشان می‌دهد که این نسخه مصری نسخه اصل و مادر برای نسخه ترکی بوده است با این حال این دو نسخه در پاره‌ای موارد اختلافاتی با یکدیگر دارند و مصحح کتاب آقای سید علی طباطبایی توانسته است با مقابله این دو نسخه با همدیگر متن صحیح و قابل قبولی از کتاب ارائه دهد. ناگفته نماند هر دو نسخه خطی حواشی مهمی هم دارند که در کتاب منعکس شده است.

طباطبایی یزدی درباره مدت زمان تصحیح این نسخه از سوی مصححان اثر اظهار کرد: این کار بیش از دوسال طول کشید، قدری وقت ما به دلیل پیدا کردن نسخه دوم گرفته شد و از وجود نسخه دوم (نسخه مصری) اطلاع یافتیم اما دسترسی به آن مشکل بود و با زحمت فراوان به دست آمد. از آنجا که کار در ابتدا با نسخه واحدی آغاز شد و می‌دانیم که تحقیق متن تک نسخه‌ای کار مشکلی است، به‌ویژه که نسخه مورد نظر کامل نبوده و خوانش متن هم به دلیل ویژگی‌های خاص نسخه همراه با مشکلات بوده است وقت بیشتری صرف این کار شد.

تصحیحی فردی، شناسنامه‌ای گروهی

وی در پاسخ به این پرسش که اگر تنها شخص برادر شما، تصحیح این کار را برعهده داشته، نام مصححان دیگر به چه دلیل در شناسنامه کتاب ذکر شده است؟، گفت: تصحیح این کتاب یک کار فردی بوده و نه گروهی؛ و آن‌هم توسط برادرم سید علی طباطبایی یزدی انجام گرفته است؛ اگر چه به ناحق نام تعدادی از آقایان در شناسنامه کتاب درج شده است که باید گفت آنان هیچ‌گونه دخالتی در تصحیح متن و تحقیق کتاب نداشته‌اند. حتی یکی از نام‌ها اصلاً وجود خارجی ندارد! قضیه از این قرار است که سال ۱۳۸۶ از سوی یکی از مؤسسات فرهنگی ساری در مازندران که زادگاه مؤلف است، به بنده به دلیل اشراف علمی بر آثار ابن شهرآشوب پیشنهاد داده شد که تألیفات ایشان را در قالب مجموعه آثار منتشر کنیم. قرار شد جلد اول مجموعه هم درباره زندگینامه ابن‌شهرآشوب باشد و من آن را به نگارش دریاورم که به زبان عربی تدوین شد. اکنون چهار عنوان کتاب «زندگینامه ابن شهرآشوب»، «معالم العلماء»، «متشابه القرآن» و «اعلام الطرائق» در ۶ جلد به چاپ رسیده است که سه عنوان اول، کار بنده و عنوان آخر کار سید علی طباطبایی است ولی چنان‌چه یادآور شدم اسامی چند نفر به‌صورت کلیشه‌ای در شناسنامه همه کتاب‌ها تکرار شده است. قرار بود که این کار ادامه پیدا کند و دو کتاب مهم دیگر مؤلف «مناقب آل ابی طالب» و «مطالب النواصب» هم کار شده و مجموعه کاملی ارائه شود که به دلایلی دنبال نشد. وی ادامه داد: این کتاب در دو جلد ۲۹۱ و ۲۴۱ صفحه‌ای منتشر شده است. البته با توجه به اهمیت این کتاب و این‌که نخستین‌بار است که انتشار می‌یابد جا داشت که در یک جلد و گالینگور و با کیفیت مرغوب به چاپ برسد. جای تعجب و تأسف است که ناشر، نمایه‌های آخر کتاب را هم حذف کرده است که اهل فن می‌دانند کتابی این چنینی که یک «مصطلح‌نامه» است نمایه‌های آن چقدر اهمیت دارد و چه کمک زیادی به پژوهشگران می‌کند.

کار جدی برای شناسایی منابع ابن‌شهرآشوب

طباطبایی یزدی درباره منابع استفاده شده از سوی ابن‌شهرآشوب و بازیاب آن در نسخه حاضر گفت: ابن‌شهرآشوب در این اثر از منابع بسیار زیادی بهره برده است اگر چه شیوه معمول او در کتاب این است که نام منبع را ذکر نمی‌کند و تنها اسامی صاحبان اقوال را متذکر می‌شود. در جای جای این کتاب با ورود به اصطلاحات کلامی و فلسفی، یا تاریخی و نقلی، و یا علوم طبیعی استناد به اقوال حکما، فلاسفه، ادبا، محدثان و فقیهان و شاعران را در کنار شواهد قرآنی می‌توان دید. اقوال «ابن‌عباس»، «مجاهد» و «قتاده» در تبیین مصطلحات قرآنی و آراء «ابن‌سینا»، «کندی» و «فارابی» در بیان علوم عقلی و اندیشه‌های «شیخ طوسی»، «شیخ مفید» و «سید مرتضی» در مباحث کلامی در کنار بسیاری استنادهای دیگر به کتب نادر و قابل توجه، مجموعه نفیسی از اندیشه‌های اسلامی زمانه مؤلف را ترسیم کرده است. شناسایی منابع ابن‌شهرآشوب در این کتاب نیاز به کاری جدی و تتبعی فراگیر دارد که امیدواریم محققانی همت کنند و آن را انجام دهند. این مصحح درباره نقش و جایگاه جایزه کتاب سال نیز گفت: برگزاری این رویداد فرهنگی اقدام ارزنده و مبارکی است و در کنار برپایی نمایشگاه بین‌المللی کتاب می‌توان آن را مهم‌ترین رویداد فرهنگی کشور به حساب آورد. البته با نظر حجت‌الاسلام دکتر محمدعلی

مهدوی‌راد، دبیر علمی کتاب سال موافقم که متأسفانه بیشتر کتاب‌ها حرف تازه‌ای برای گفتن ندارند و کیفیت کتاب‌هایی که در کشور منتشر می‌شود در حال افت است. اما ارزش این کار سترگ در شناساندن آثار برتر حوزه نشر بر اهل فن پوشیده نیست.

منبع: خبرگزاری ایبنا